
Intervenció de les institucions públiques en la producció de vidre a la ciutat de Barcelona (segles XIV-XVI)

Sílvia Cañellas i Carme Domínguez*

Resum

Per bé que la producció de vidre a la ciutat de Barcelona és un tema encara poc estudiat, la intervenció de les institucions públiques en aquest àmbit és clara des del segle XIV, i això ens permet obtenir-ne unes primeres informacions. Una prohibició de 1323 que esgrimia raons de protecció de la població barcelonina pels perjudicis que aquesta activitat produïa als veïns sovint ha estat esmentada com a prova de la inexistència de forns de vidre a la ciutat. Però documents procedents de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i de l'Arxiu de la Corona d'Aragó que expliquen la intervenció de les institucions consistorial i reial en la producció de vidre mostren, per contra, que aquesta, tot i que va patir limitacions, va ser com a mínim acceptada. Els textos reflecteixen alguns dubtes de les institucions i diverses contradiccions, però queda clar que, des de 1370, i durant un centenar d'anys, el forn de vidre del carrer de Viladalls (actual carrer del Vidre) va gaudir del privilegi d'exclusivitat en un ampli territori dins i fora de Barcelona. Més endavant, aquests privilegis van passar a un nou forn situat al Pla d'en Llull després d'un temps de litigis entre diferents concessions de permisos. En diverses ocasions, les institucions van haver de sortir en defensa de la producció d'aquest forn, que va mantenir els seus privilegis fins l'any 1646. La producció, però, s'havia aturat abans. Pel que sembla, durant el segle XVI, la producció del forn de vidre de Barcelona s'extingí en favor d'altres centres de fora de la ciutat. Els intents posteriors de reinstal·lar forns de vidre dins de Barcelona toparen amb els inconvenients que suposava aquesta producció per a un veïnat cada cop més atapeït i nombrós. Cal destacar, per altra banda, la intervenció del consistori barceloní en la institucionalització de l'ofici a través de les confraries, fet que s'inscriu en la reordenació general dels afers públics de la ciutat. Reclamacions, discussions i sentències institucionals sobre temes referits a la fira del vidre d'Any Nou, les instal·lacions de botigues sense permís o la venda ambulat i la pràctica de l'ofici per gent no autoritzada van ser altres dels motius d'intervenció de les institucions en la producció del vidre a la ciutat de Barcelona.

Resumen

Aunque la producción de vidrio en la ciudad de Barcelona es un tema todavía poco estudiado, la intervención de las instituciones públicas en este ámbito es clara desde el siglo XIV, y eso nos permite obtener unas primeras informaciones. Una prohibición de 1323 que esgrimía razones de protección de la población barcelonesa por los perjuicios que esa actividad producía a los vecinos a menudo ha sido men-

* Historiadores de l'art i col·laboradores del *Corpus Vitrearum Medii Aevi* (Institut d'Estudis Catalans)

cionada como prueba de la inexistencia de hornos de vidrio en la ciudad. Pero documentos procedentes del Archivo Histórico de la Ciudad de Barcelona y del Archivo de la Corona de Aragón que explican la intervención de las instituciones consistorial y real en la producción de vidrio muestran, por contra, que ésta, aunque sufrió limitaciones, fue como mínimo aceptada. Los textos reflejan algunas dudas de las instituciones y diversas contradicciones, pero queda claro que, desde 1370 y durante un centenar de años, el horno de vidrio de la calle de Viladalls (actual calle del Vidrio) disfrutó del privilegio de exclusividad en un amplio territorio dentro y fuera de Barcelona. Más adelante, esos privilegios pasaron a un nuevo horno situado en el Llano de Lull después de un tiempo de litigios entre diferentes concesiones de permisos. En diversas ocasiones, las instituciones tuvieron que salir en defensa de la producción de este horno, que mantuvo sus privilegios hasta el año 1646. La producción, sin embargo, se había detenido antes. Por lo visto, durante el siglo XVI, la producción del horno de vidrio de Barcelona se extinguió a favor de otros centros de fuera de la ciudad. Los intentos posteriores de reinstalar hornos de vidrio dentro de Barcelona toparon con los inconvenientes que suponía esta producción para un vecindario cada vez más condensado y numeroso. Hay que destacar, por otra parte, la intervención del consistorio barcelonés en la institucionalización del oficio a través de las cofradías, hecho que se inscribe en la reordenación general de los asuntos públicos de la ciudad. Reclamaciones, discusiones y sentencias institucionales sobre temas referidos a la feria del vidrio de Año Nuevo, las instalaciones de tiendas sin permiso o la venta ambulante y la práctica del oficio por gente no autorizada figuran entre los motivos de intervención de las instituciones en la producción del vidrio en la ciudad de Barcelona.

Amb aquesta comunicació voldríem repassar les diverses maneres en què les institucions van intervenir en la producció de vidre de Barcelona i llançar algunes hipòtesis sobre les raons que les mogueren a prendre aquestes decisions. La nostra exposició vol ser, per tant, origen de discussió i plantejament de dubtes a partir d'uns textos sobre una matèria encara avui poc coneguda.¹

Les interferències de les institucions en la producció de vidre de la ciutat de Barcelona són clares des del segle XIV i poden ser classificades en vàries categories: prohibició i autorització, acceptació i defensa (exclusivitat), institucionalització i normativa. Conceptes barrejats molts cops, però que poden servir per orientar els nostres dubtes.

Prohibició i autorització

Una prohibició de 1323 dels consellers de la ciutat de Barcelona sobre la instal·lació de forns de vidre a Barcelona sovint ha estat esmentada per demostrar la inexistència de forns de vidre a la ciutat. Bona part de la historiografia més pri-

1. Podeu trobar part de la documentació que aquí s'esmentarà als articles: Sílvia CAÑELLAS i Carme DOMÍNGUEZ, «Els forns de vidre a Barcelona i la seva rogalia (segles XIV- XVI)», *Anuario de Estudios Medievales*, 38-2 (juliol-desembre 2008), pàg. 611-637; i «El forn de vidre del Pla d'en Lull de Barcelona (1447-1640) en els protocols notariais», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, XXIII (2005), pàg. 141-172. Un article publicat recentment també recull part d'aquesta documentació i la bibliografia completa sobre el tema: Ignasi DOMÈNECH, «El vidre d'ús i de prestigi», dins Antoni PLADEVALL (dir.), *L'art gòtic a Catalunya. Arts de l'objecte*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2008.

mitiva sobre el tema dels forns de vidre partia de la idea que la gran quantitat de llenya que calia per al funcionament dels forns forçava a la seva instal·lar-los a prop dels boscos. Amb el temps ha quedat clar que, tot i que el transport de la llenya i el seu emmagatzematge suposava problemes, els d'un producte tan fràgil com el vidre oferiria molt més inconvenients, sobretot si tenim present els mitjans i les infraestructures de l'època. Al forn li calia estar en contacte amb el seu mercat. Un forn dins la ciutat era, per als productors, la millor solució. Per altra banda, si no n'haguessin existit, no n'hagués calgut la prohibició.

Lesmentada prohibició barcelonina del segle XIV es troba recollida en un text posterior: un recull d'ordinacions del Consell de Cent fet l'any 1477, un cop passada la Guerra Civil (1462-1472) del final del regnat de Joan II. En ell s'esmenta la ja antiga prohibició de 1323 de fer vidre dins la ciutat de Barcelona i el seu territori (i, per tant, de tenir-hi forns de vidre).² El text argumenta que la raó de l'esmentada prohibició és el dany que aquesta activitat produeix.

A quins danys es refereix? Està clar que avui en dia una activitat com la que es realitzava en els forns medievals no seria acceptada en un entorn urbà. Pensem en els fums i el risc d'incendi (i més en un teixit urbà com el casc medieval de Barcelona), uns perills que, si bé serien comuns a altres tipus de forns i obradors, en el cas dels de vidre, per les seves especials característiques, suposaven un perill real d'explosió, incendi i ensorrament. Però, per nosaltres, urbanites del segle XXI, el concepte de dany al veïnat pot no ser el mateix que per les autoritats municipals del segle XIV que van emetre la prohibició. És per això que hem buscat possibles explicacions en altres exemples propers sobre el tema.

De fet, existeixen prohibicions paral·leles en altres ciutats. El cas de Girona (1322) és clar i conegut.³ Allà l'ordre, procedent del rei Jaume II, prohibia fabricar cendra i vidre dins la ciutat, la vegueria i el bisbat de Girona. La prohibició era, per tant, més àmplia geogràficament que la de Barcelona i les raons esgrimides més clares i centrades en la carestia de la llenya. Hem de suposar que el bosc català de la zona de marina devia estar ja llavors força malmès. Els focs per les rompudes dels camps, la pastura, l'obtenció de cendres, la utilització de la llenya per a l'energia domèstica i per a la construcció –entre altres activitats humanes– ja havien deteriorat força la vegetació autòctona. Rouredes i alzinars deixaven pas a un pinar de mal aprofitament per a construccions que requerissin fustes dures.⁴ A més, estem parlant d'un temps de preparació d'expedicions militars. Era l'any previ a la sortida de l'expedició per la conquesta de Sicília. De fet, la repetició d'aquesta prohibició que Alfons el Benigne dictà set anys després, el 1329, era molt clara respecte a les prioritats en els usos de la llenya. En aquest cas es deia expressament que la llenya calia per fer galeres i per a altres construccions.⁵

Un capítol de Cort posterior, de 1563, ja en temps de Felip II, feia referència també al consum de llenya, com a la prohibició gironina. En el text del segle XVI es prohibia la construcció de forns de vidre fins a quatre llegües del mar i es reclama-

2. *AHCB* (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona), 1G, ms. 40, *Rúbrica d'ordinacions, 1477*, f. 242; i ms. 38, f. 193.

3. *ACA* (Arxiu de la Corona d'Aragó), Cancelleria, reg. 222, f. 91; original en pergami: *AHCG* (Arxiu Històric de la Ciutat de Girona), pergami núm. 776.

4. Per a més informació, vegeu Jordi BOLÒS, «Els orígens medievals del paisatge català: l'arqueologia del paisatge com a fonts per a conèixer la història de Catalunya», *Textos i estudis de cultura catalana*, 100 (2004), pàg. 335-362 i 421.

5. *ACA*, Cancelleria, reg. 480, *Gratianum 5. Alfons III*, f. 119.

va la destrucció dels existents en aquesta localització. La raó expressada feia referència a l'alt consum de llenya com a combustible dels forns que es dedicaven a la producció de vidre i al fet que la llenya de la zona més propera a la mar era la que s'utilitzava preferentment per a la construcció de galeres.⁶ Les lluites contra els turcs i els atacs corsaris recomanaven reactivar la construcció de vaixells a les drassanes barcelonines i la fusta escassejava. Aquí la curiositat se centra en el fet que només dos anys abans s'havia procedit a la crema de diversos boscos per tal que no s'hi amaguessin els bandolers.⁷

Si retornem al text de la prohibició barcelonina del segle XIV, veurem que aquest ens deixa altres interrogants oberts, ja que qui s'oposava a la instal·lació no era l'autoritat reial sinó la municipal. Quin interès tenia el consistori en aquesta prohibició? Podríem pensar en una pressió per part de la Corona en aquest sentit, però els documents ens mostren que el rei acceptà diverses propostes d'instal·lació de forns de vidre dins de Barcelona i que els consellers hagueren de fer enderrocar alguns forns ja construïts, els quals tenien el permís reial concedit. Possiblement haurem de situar això dins l'àmbit del desig i la implicació dels mercaders barcelonins, i amb ells del govern de la ciutat, en les conquestes reials de la Mediterrània. De les drassanes barcelonines sortien molts dels vaixells que havien de servir a aquest fi. Per altra banda, també la flota mercantil era usuària dels boscos de marina.

La divergència entre autoritats va desencadenar alguns problemes de competències que suposaren el desacord –expressat amb molt de respecte i amb molt de compte– de l'autoritat municipal amb els permisos reials.

En aquest sentit, és molt clar un document de 1370 on s'explica que el rei Pere el Cerimoniós havia concedit permisos a diversos vidriers per tal d'instal·lar forns de vidre dins de Barcelona i que els consellers, considerant que això lesionava la Ciutat i els privilegis a ella atorgats, els havien fet enderrocar. El cas que tracta aquest document és també interessant per un altre aspecte, ja que el vidrier barceloní Bernat Desmunt, qui havia rebut una d'aquestes autoritzacions reials, acordà amb els consellers de la ciutat el funcionament del seu forn. Per tal que així fos, els consellers li imposaren unes condicions que anaven en "interès de la ciutat". En què se centrava aquest interès? No acaba de quedar clar, tot i que el tema de la llenya hi torna a aparèixer. Així, se li exigia que tota la llenya que calgués al forn procedís del terme del castell de Vacarisses des del coll de Balaguer cap a l'interior. Cosa que ens fa pensar de nou en la utilització de la llenya prop el mar per a les galeres. S'especificava també que tota la llenya que es cremés havia de ser de pi. Tornem a les nostres qüestions: per què de pi? Els pins són arbres de ràpida crecudada, la fusta dels quals no crema tan bé com altres. No serien, per tant, desitjables per als vidriers com a combustible. La imposició institucional responia a l'escassa densitat de la fusta de pi i al fet de ser massa tova, cosa que la convertia en no apta per a la construcció de vaixells. En conseqüència, aquestes tales no afectarien les drassanes barcelonines.⁸

6. *AHCB*, 1B-II, *Registre de deliberacions*, 73 (1563-1564), f. 6v i 16.

7. Martí BOADA, «Evolució del paisatge forestal de Catalunya», *El Marge. Butlletí informatiu de la secció medioambiental de l'ADF Clot de Bou* (La Bisbal del Penedès), 2 (2002), pàg. 14-17.

8. Josep GUDIOL, *Els Vidres Catalans. Monumenta Cataloniae. Vol. III*, Barcelona, Alpha, 1936, pàg. 32, parla d'aquesta concessió però dóna data de 1346. El document es troba a *ACA*, Cancelleria, reg. 1678, *Gratiarum 3 de l'Infant Joan*, f. 71-75, i també al reg. 918, *Gratiarum 44 de Pere III*, f. 96-100.

Es fixà també on s'havia de desembarcar la llenya que es portés per al forn (enfrent de la drassana o al moll del monestir de les Predicadores o allà on els consellers ho assenyalessin). Cal suposar que aquí entraria en joc una qüestió de control de les importacions de llenya realitzades pels propietaris del forn per part del mostassaf de la Ciutat. D'altra banda, el fet s'inscriu en la normativa general que permetia utilitzar només serra abraçadora per tallar fusta a la zona de la fusteria, situada a la platja, una zona d'emmagatzematge de la fusta que havia de ser venuda a la ciutat.⁹ Possiblement haurem de parlar també d'un desig de prevenir possibles incendis en el recinte murat.

La majoria de les clàusules que s'imposaven al vidrier eren en defensa dels privilegis de la Ciutat. Així, se li diu que no podria recórrer al rei, la reina ni el duc si no volia acceptar les imposicions del municipi i que les multes a pagar serien recaptades en favor de la Ciutat i invertides en obres dels seus murs o en aquelles altres que calguessin a la Ciutat i segons decisió dels consellers. Tot i els acords, se li advertia al vidrier que si en algun moment els consellers consideraven que aquest forn «fos dagnós a la ciutat o a la cosa pública» podrien fer-lo enderrocar. I de nou ens deixa el dubte irresolt d'on resideix el possible mal per a la ciutat.

Contra aquestes prohibicions, com ja veïem, van existir permisos i instal·lacions de més o menys durada.

Una de les referències més primerenques d'aquestes concessions reials és de l'any 1331. En el document, que és una confirmació del privilegi reial atorgat anteriorment a Guillem Barceló el 1325 per poder tenir forn de vidre dins la ciutat de Barcelona, es diu que els consellers de la Ciutat havien manifestat el seu desacord, ja que el permís concedit vulnerava les ordinacions de la Ciutat i que el vidrier havia presentat un recurs contra l'ordre municipal. El rei Alfons el Benigne reiterà la concessió amb la condició d'un límit de consum de llenya de tres somades per jornada.¹⁰ Tornem a tenir en el consum de la llenya el principal problema per al funcionament del forn, ja que és l'única condició que el rei li imposà.

Retrobem el mateix fet nou anys més tard, en una confirmació de les anteriors clàusules al mateix Guillem Barceló, però amb l'augment del consum de llenya, que passà de tres a quatre somades per dia.¹¹

Cal tenir present que el mateix vidrier ja havia sortit esmentat uns anys abans en relació a la llenya utilitzada en el forn de vidre que tenia a Barcelona. L'any 1316, es donava permís a ell, o a un ascendent seu d'igual nom, per utilitzar per al seu forn de vidre, la llenya d'uns terrenys del castell d'Eramprunyà. En el mateix text es recordava que aquesta activitat havia estat la causant de la tala abusiva de boscos del terme d'Olesa de Bigues.¹²

9. Agustí DURAN I SANPERE, *Barcelona i la seva història*, Barcelona, Curial, 1972, vol. II, pàg. 382.

10. ACA, Cancelleria, reg. 483, f. 253.

11. ACA, Cancelleria, reg. 869, f. 223-224.

12. ACA, Cancelleria, reg. 213, f. 246; MARTÍ DE BARCELONA, «La cultura catalana durant el regnat de Jaume II», *Estudios Franciscanos* (Barcelona), 91 (1991), esmenta com a referència: ACA, CRD Jac. II, caixa 30, núm. 5537.

Acceptació i defensa (exclusivitat)

Al darrer quart del segle XIV, després de la crisi demogràfica i les guerres, ens trobem amb què la intervenció de les institucions consistorial i reial en l'esmentada producció es dirigí a controlar l'activitat, però a permetre'n el funcionament.

El 15 de març de 1370, el mateix dia de la concessió feta a Bernat Desmunt, Pere III també donava permís a Pere, vidrier de Barcelona i fill de Guillem Barceló, per continuar amb el seu forn a Barcelona. El text recorda un document anterior segons el qual el pare tenia una concessió reial de 1325. Només uns mesos després d'aquests fets, el 12 d'agost de 1370, Pere Barceló rebia una concessió reial especial a perpetuïtat i hereditària per al funcionament del seu forn dins la ciutat de Barcelona i dues llogües entorn.¹³ En l'esmentada concessió hi apareix una clàusula interessant d'exclusivitat segons la qual no hi havia d'haver cap més forn dins la ciutat. Ignorem què va passar amb el forn de Desmunt, però el document dels Barceló explica que l'exclusivitat era deguda al fet que altres forns serien superflus, ja que aquest donava una producció de recipients de vidre a bon preu, de vidre clar i fi, prou diversa en formes i en prou quantitat per a fer-ne innecessaris d'altres.

Acte seguit reapareix l'esment sobre la llenya i el problema que havia de suposar un consum abusiu d'aquesta.

L'any 1394, potser aprofitant el ressorgiment de la ciutat després de les revoltes populars i la crema del Call, allò que havia nascut com a límit de l'activitat s'afeblí i el productor guanyà camp davant dels límits imposats en salvaguarda de la col·lectivitat. Així, es permeté l'augment del consum de llenya. Es passà a poder cremar quatre somades de llenya petita, a part de les quatre de llenya grossa que tenia permeses cremar anteriorment.¹⁴ L'augment, si bé substancial, no devia suposar tampoc massa problema, ja que la fusta de petita mida havia de ser més abundant: no només procedent de la poda de branques menors, sinó també ser restes de talls majors, cosa que no interferiria amb les grans construccions.

Per altra banda, no queda clar si la situació del forn de la família Barceló en les seves diverses generacions estigué instal·lat sempre al mateix lloc, però sembla que així fou, si més no des de finals del segle XIV i potser des de molt abans. La situació d'aquest antic forn, segons ens expliquen els documents, correspon a la zona de Viladalls; hem de pensar forçosament, doncs, en el carrer del Vidre, en la zona on la plaça Reial va interrompre'n el traçat amb la seva aparició. El barri restava entre els murs romans i la nova muralla de les Rambles, en una zona que recollí algunes de les activitats no volgudes.

Coneixem, per altra banda, els canvis de propietaris del forn gràcies als pagaments dels censos reials que es van fer de forma més o menys regular, fins mitjans del segle XV. I potser en aquests podem trobar les raons de la desaparició d'aquell primer forn.

Fins el 1394, el forn va ser propietat dels vidriers Barceló (Guillem, Pere, Miquel, Bernat). El funcionament sembla correcte i a la mort de Bernat es féu

13. ACA, Cancelleria, reg. 918, *Gratiarum* 44. Pere III, f. 140v (15-III-1370) i reg. 919, *Gratiarum* 45. Pere III, f. 149 (12-VIII-1370). Esmentat també a ACA, Reial Patrimoni, Batllia, vol. 544, *Regiarum* II, f. 118.

14. ACA, Cancelleria, reg. 1908, *Gratiarum*. Joan I, f. 101-102. Esmentat també a Reial Patrimoni, Batllia, vol. 374, f. 159v; vol. 415, f. 41v i vol. 327, f. 1415.

càrrec del forn la seva vídua Francesca, qui aconseguí poder cremar més llenya i l'ampliació del forn amb un obrador més. Ella fou succeïda en la direcció del forn per Francesc Çabastida àlies Font (1436), de qui no es diu que sigui vidrier.¹⁵ Com tampoc no ho era el següent «senyor del forn de vidre de Barcelona», Lleonard Derç, que era barber (1437).¹⁶ Tot això ens parla de la separació entre treball i propietat i de la conversió del forn en un negoci que semblava funcionar força bé.

Però a mitjan segle, i a mesura que les crisis demogràfiques s'acceleraren, aparegueren algunes contradiccions en els pagaments dels censos i alhora trobem una segona concessió que contravenia l'exclusivitat del primer forn.¹⁷

Els problemes s'agreuaren més tard, ja que Lleonard Derç es va declarar insolvent i va manifestar que el forn s'havia ensorrat i que ell no podia refer-lo. En les anotacions dels censos s'explica que l'obligació de pagar el cens havia passat als hereus de l'especier Ramon de Villarohir. Es tractava de la seva filla Elionor, muller del coraller Joan Bach. Després d'ella, el pagament correspongué a la seva filla, Francina, qui vengué els drets del privilegi al brodador de Barcelona Antoni Sadurní. Malgrat els esforços del brodador, que va associar-se al vidrier Jaume Granada, el forn no es pogué refer, ja que, entretant, un altre forn s'havia instal·lat a la ciutat i estava en ple rendiment. Sadurní finalment decidí instal·lar el seu forn a Montcada.¹⁸

De fet, des de 1447 existia una llicència concedida al vidrier de Barcelona Bartomeu Llorenç per tal que construís un forn de vidre dins de Barcelona. Un nou text, de 1453, explica que la llicència concedida pel rei ho era en exclusivitat. El forn es situà entre el carrer de Cavaqueres i el de Pere de Vic, tocant el rec Comtal (pla d'en Llull). S'apartava així del centre de la ciutat, però estava inclòs dins els nous murs. L'experiència anterior havia fet afegir una clàusula al document per la qual el forn no podria estar inactiu per més de dos mesos.¹⁹

L'establiment fou renovat els anys 1473 i 1496 amb alguns canvis, un d'ells referit a la possible inactivitat, que en cas de guerra podia allargar-se fins a un any.²⁰

El suport de les autoritats a l'activitat del forn es veu també en altres intervencions, com l'exoneració de part del nou impost que es recaptava sobre la llenya a partir de 1464. Trobem, així, la resolució favorable als Llorenç en la demanda per ell feta de ser exonerat de la puja.²¹ La demanda explica que de no ser així el forn no es podria reobrir i que això revertiria en l'atur dels seus treballadors. Segons s'explica, la puja havia provocat que el forn hagués hagut de plegar i només si no

15. *ACA*, Reial Patrimoni, Batllia, vol. 1.112, *Ir llibre de rebudes i dates de Pere Johan dez Pou*, 1432, f. 91.

16. *ACA*, Reial Patrimoni, Batllia, vol. 1.113, *2n Compte de rebudes i dates de Pere Pau dez Pou*, 1437, f. 75.

17. *ACA*, Reial Patrimoni, Batllia, vol. 1.128, *Llibre 3 ordinari de rebudes i dates d'Arnau Fonolleda*, f. 71.

18. Sobre els censos d'Antoni Sadurní per al forn de Viladalls: *ACA*, Reial Patrimoni, Batllia, vol. 327-328; vol. 359; vol. 360, f. 163; vol. 382; vol. 385; vol. 410, f. 112 i 173; vol. 417, f. 336-337; vol. 420, f. 304 i vol. 437. Sobre la construcció del nou forn a Montcada: *AHPB* (Arxiu Històric de Protocols de Barcelona), sig. 222/8, Esteve Soley, *Manual 1486*, 17 i 18-VI, I-VII i 20-VIII de 1486.

19. *ACA*, Reial Patrimoni, Batllia, vol. 71, *Llibre d'establiments I*; (és esmentat també als volums 72, f. 162-164; 117; 144; 418; 437 i als 327-328; 365; 662; 547, f. 170; i a Reial Patrimoni, Establiments i Precaris, caixa 4, f. 649). El 1454, Bartomeu Llorenç féu efectiu el pagament de l'entrada (33 sous) per l'establiment del forn de vidre que havia instal·lat al pla d'en Llull de Barcelona (*ACA*, Reial Patrimoni, Batllia, vol. 1.124, *Llibre 8è ordinari de rebudes i dates de Jaume Janer*, 1454, f. 165).

20. 1473: *ACA*, Reial Patrimoni, Batllia, vol. 72, f. 162-164; esmentat també al vol. 547, f. 170. 1496: Batllia, vol. 420, *Llibre d'albarans i rebudes de Joan Saniera*, 1488-1510, f. 170; vol. 133, f. 133; apareix també esmentat al resum del vol. 327-328, *Mulassa I i II*; al vol. 144, *Capbreu nou*, 1437-1544, i a Reial Patrimoni, Establiments i Precaris, caixa 4.

21. *AHCB*, 1B-II, *Registre de deliberacions*, 16 (1463-1465), f. 108 i 109.

es pagava l'esmentada puja podria tornar a obrir i oferir feina, i això serviria de «decoració e utilitat de la dite ciutat».²² Vint anys després, el 1484, el Consell de la ciutat revisava i confirmava l'exoneració.²³

L'altre element important que mostra el suport de les institucions és l'exclusivitat. De fet, la prohibició de tenir forns de vidre prop de marina, fent excepció del forn barceloní, conferia a aquest una posició privilegiada defensada per l'autoritat reial –com ja hem dit més amunt– degut a la qualitat, varietat i quantitat de les peces realitzades en dit forn.²⁴

És molt clara, en aquest sentit, la defensa que van fer els síndics del braç reial de la pervivència de l'activitat del forn de vidre dins la ciutat de Barcelona contra l'esmentada prohibició de 1563. L'acord final establí que no hi havia d'haver forns de vidre en la zona de marina, però que la ciutat de Barcelona en seria una excepció.²⁵ Cosa que, a la pràctica, suposava assegurar-li un ampli mercat a aquest forn.

En la confirmació de la concessió feta a Mateu Llorens, vidrier, fill de Bartomeu Llorens, del forn de vidre del Pla d'en Llull de Barcelona el 1493, l'exclusivitat es reafirmà i s'amplià a la producció de vidres esmaltats. Es parla també de la possibilitat que els mateixos vidriers poguessin tenir altres forns per tot el territori català.²⁶ El pagament es va fer amb un exemple de les peces de més qualitat elaborades pel forn: una gran copa de vidre amb tapa, guarnida amb esmalts.

L'exclusivitat de l'activitat del forn del Pla d'en Llull va dur a què els seus propietaris reclamessin la intervenció de les autoritats en els moments d'amenaça per la instal·lació d'activitats paral·leles. Va ser el cas del permís reial (en emfiteusi perpètua i llicència plena) concedit el 1473 a Ponç Julià per a la instal·lació d'un forn per recoure vidre i produir fil i cadenes de vidre i altres objectes de vidre que no fossin recipients.²⁷ Bartomeu Llorenç reaccionà ràpidament amb una renovació i ampliació de la seva concessió.²⁸ A partir d'aquell moment, se li concedia l'exclusivitat no només en la confecció de recipients sinó també en la mena de treballs que explicava Ponç Julià que ell feia. Acte seguit, Bartomeu interposà una queixa contra la concessió feta a Ponç Julià. Les autoritats es posaren de part dels Llorenç i feren callar les protestes de l'altre vidrier. Finalment, es féu crida pública que explicava la concessió feta a Bartomeu Llorenç.²⁹

La concessió del forn del Pla d'en Llull es va mantenir fins 1646, quan Joan Brunet hi va renunciar. Sembla que, després dels temps de glòria, la producció s'havia aturat, fruit d'una persistent recessió. Com havia passat amb l'anterior forn, aquest havia estat inicialment concedit a un vitraller (Bartomeu Llorenç) i d'ell

22. *AHCB*, 1B-II, *Registre de deliberacions*, 16 (1463-1465), f. 104 i full solt (23-III-1465).

23. *AHCB*, 1B-II, *Registre de deliberacions*, 27 (1483-1485), f. 93 i 103.

24. *ACA*, Cancelleria, reg. 919, *Grattiarum* 45. *Pere III*, f. 149.

25. *AHCB*, 1B-II, *Registre de deliberacions*, 73 (1563-1564), f. 6v i 16.

26. *ACA*, Reial Patrimoni, Batllia, vol. 547, *Regiarum V*, f. 170; Batllia, *Crides i edictes 1437-1485*, vol. 969, f. 116.

27. *ACA*, Reial Patrimoni, Batllia, vol. 668, *Manual 3 de Matheu Çafont*, anys 1465-74, f. 88-89 i full solt a la coberta; Batllia, vol. 1.136, *Compte 2n de Joan Çarrera*, 1471-74, f. 128. També Batllia, vol. 668, *Manual 3 de Matheu Çafont*, anys 1465-74, f. 90-91 (esmentat també al vol. 365, *Sumari dels censos...*, f. 58 i vol. 359, *Index anticus censium BGC*, f. 4).

28. *ACA*, Reial Patrimoni, Batllia, vol. 1.136, *Compte 2n de Joan Çarrera*, 1471-74, f. 127; vol. 668 f. 90-91; Batllia, vol. 72, *Llibre d'establiments* 2, f. 162-164. La resolució es troba a Batllia, vol. 1.380, *Diversarum Rerum* 52, f. 46 (vol. 359, f. 4).

29. Anul·lació: *ACA*, Reial Patrimoni, Batllia, vol. 1.139, *Tercer llibre de rebudes de Joan Çarrera*, 1474, f. 153; Crida pública: Batllia, *Crides i edictes 1437-1485*, vol. 969, f. 63.

havia passat als seus successors (Mateu Llorens).³⁰ Però a principis de segle XV el trobem en mans d'un mercader (Francesc Trauer) que explotà el forn a través de l'arrendament dels obralls a diferents vitrallers.³¹ Després, fou venut per la vídua del vidrier de Menorca Feliu Ponç al també vidrier –podem pensar que nouvingut a la ciutat– Bartomeu Narbonès.³² A finals de segle estava en mans de Magí Pellicer, vidrier.³³ Però el 1603 el forn havia passat a una família de Caldes, els Brunés, dedicada al negoci de la llana, i sembla que el forn, més que com a local de producció, serví aviat de residència a la vídua Bruneta, qui tenim constància que pagà els censos fins el 1618. El seu fill fou qui renuncià a l'establiment, el 1646.³⁴

Entretant, Felip Amiguet, gendre del vidrier Montserrat Vergonyós, amb qui havia treballat molts anys, havia tingut alguns problemes amb la confraria de vidriers, que el consideraven culpable d'intrusisme, ja que no era mestre ni constava enlloc que hagués fet d'aprenent de vidrier. Entorn 1627, féu una demanda al Consell de la ciutat per tal que intercedís en el seu favor davant els atacs i empenyorament que rebia dels vidriers i que se li donés permís per muntar forn de vidre. El Consell ordenà la confraria que tornés els objectes empenyorats i examinés Amiguet, però es va negar a examinar-lo. Davant aquesta negativa, el Consell amenaçà amb un examen paral·lel i amb la suspensió de la confraria. En aquestes circumstàncies, Amiguet oferí l'obertura d'un forn on faria vidres cristal·lins i altres similars als venecians d'un tipus que no es realitzaven a tot Catalunya. Es tractava, per tant, de l'intent d'obertura d'un nou forn amb el beneplàcit del Consell i contra els desitjos de la confraria de vidriers de Barcelona. El Consell dictaminà que Amiguet havia de tancar la botiga que tenia oberta i començar a construir el seu forn dins de Barcelona. Intervingué la justícia reial. Entre decisió i decisió, els confreres amenaçaven amb no fer parada al Born per Ninou (Cap d'Any) si se li permetia fer-la a Amiguet. Aquesta fira era una de les celebracions més preuades de la ciutat des del segle XIV, i la parada d'Amiguet destacava sobre totes. Per fer front a l'amenaça, el Consell respongué amb l'avís de multes a qui no exposés i posà la confraria i la seva normativa en suspensió. L'Audiència reial acabà per donar la raó a Felip Amiguet.³⁵

En tot el procés, no surt mai esmentat el fet de l'existència de la concessió en exclusivitat del forn del Pla d'en Llull. Podem suposar que ja no estaria en funcionament; d'altra manera, la reacció dels seus propietaris i els arguments de la confraria haguessin anat per un altre cantó. Per altra banda, en el text del Memorial on s'explica el procés, trobem alguns elements que aporten llum sobre el panorama vitrallístic de principis del segle XVII a Barcelona.³⁶ Es diu expressament que no

30. *ACA*, Reial Patrimoni, Batllia, vol. 420, *Llibre d'albarans i rebudes de Joan Sarriera*, 1488-1510, f. 517 (esmentat també a Batllia, vol. 327-328, *Mulassa I i II*; també vol. 360, f. 99); Batllia, vol. 547, *Regiarum V*, f. 170.

31. *ACA*, Reial Patrimoni, Batllia, vol. 420, *Llibre d'albarans i rebudes de Joan Sarriera*, 1488-1510, f. 170.

32. *ACA*, Reial Patrimoni, Batllia, vol. 387, *Feudorum 5è*, f. 26 (apareix esmentat també al resum del vol. 327-328, *Mulassa I i II*; i vol. 437 i 359).

33. *ACA*, Reial Patrimoni, Batllia, vol. 349, *Memorial de tots els censos menuts que SM rep dins la present ciutat de Barcelona per diverses coses*.

34. *ACA*, Reial Patrimoni, Batllia, vol. 752, *Manual de la BGC anys 1640-49*, f. 292. Esmentat també als vol. 544, f. 118 i vol. 352, f. 49.

35. *AHCB*, 1B-II, *Registre de deliberacions*, 136 (1626-1627), f. 46-47 i 117-118, 129-130, 153-154, 165-166; 137 (1627-1628), f. 9v-10, 12-13; *ACA*, Reial Audiència, *Conclusiones Cívils*, reg. 133, *Conclusiones Cíviles de 1628*.

36. Phelip AMIGUET, *Memorial per part de Phelip Amiguet, per als molt illustres Senyors Consellers, y Savi Concill de trenta sis. Loques suplica, se li concedesch llicencia de fer un forn de vidre en la present ciutat y que tenint dit forn puga tenir botiga uberta...* Barcelona, Antoni Thomas, 1626 (la Biblioteca de Catalunya disposa d'un exemplar).

existia cap més forn en funcionament i que les peces que es venien a la ciutat eren portades per mar, procedents d'ultramar o d'altres localitats catalanes, i s'esmentava expressament la ciutat de Mataró. El permís se li concedia finalment, segons es diu en la documentació, per utilitat pública, tot i contravenir les ordinacions de la confraria.

No queda clar què va passar finalment amb el forn d'Amiguèt, ni on el col·locà, si és que així ho féu. Sigui com sigui, uns anys després, el 1632, en un acord de producció de vidre, ell mateix deia tenir l'usdefruit del forn de vidre de Barcelona. No diu on era, però sí que es reduïa la zona de producció que hi havia anteriorment, per tant, hem de pensar en un forn vingut a menys.³⁷

L'any 1669, el forn del Pla d'en Llull era un record ja llunyà en el conjunt del barri quan els cartoixans de la Beata Maria de Montalegre, de la diòcesi de Barcelona, establiren un contracte d'emfiteusi amb Lluís Pau Sentís, sastre de Barcelona, que incloïa tota la casa amb tres portals més un altre al carrer que tenia el convent a la ciutat de Barcelona, al lloc anomenat el Pla d'en Llull, davant el rec Comtal, lloc que era anomenat popularment com el Forn del Vidre Vell i que en aquell moment es deia de les Triperies.³⁸

Així, sembla que en el segle XVII la producció del forn de vidre de Barcelona s'havia reduït o potser extingit en favor d'altres centres fora ciutat. Els esments als vidriers mataronins no són pocs, en aquestes èpoques, i altres centres com Sant Pere de Bigues o Monistrol d'Anoia i, com no, Mallorca, havien agafat també força empena.³⁹

El creixement posterior de la ciutat i els canvis urbans degueren desaconsellar noves instal·lacions. Altres focus dels entorns de Barcelona es feren amb el prestigi dels vidres catalans i la ciutat quedà lliure d'una activitat que havia de suposar no pocs inconvenients per al veïnat.

Institucionalització i normativa

Cal destacar, d'altra banda, la intervenció del consistori barceloní en la institucionalització de l'ofici a través de les confraries, fet que s'inscriu en la reordenació general dels afers públics de la ciutat. Les confraries tenien diferents funcions. D'una banda servien de defensa mútua dels agremiats i les seves famílies davant els problemes de malaltia o mort, de l'altra, darrera les intencions de defensa de la

37. *AHPB*, sig. 577/25, Pere Moret, *Protocol·lum 1631-32*.

38. *AHPB*, sig. 724/16, Jacint Borràs, *Manual any 1669*, f. 907.

39. El 1564 trobem esmentat un Joan Mates, vidrier de Mataró (*AHPB*, sig. 405/31, Andreu Fontova, *Quintum decimum manuale instrumentorum*, 3-IX-1564 a 2-III-1565). De 1565 és la denúncia sobre els censos que no pagava Jaume Giralt, vidrier de Mataró (*ACA*, Reial Patrimoni, Batllia, vol. 427, *Denunciador de 1565*, f. 14). L'any 1570 el vidrier de Mataró Rafel Guanter, pagà 9 sous d'entrada per l'establiment d'una peça de terra a la vil·la de Mataró (*ACA*, Reial Patrimoni, Batllia, vol. 388, *Lluïsmes 1550-76*, f. 13 (2a numeració)). El 7 de setembre de 1592 una companyia de vidriers féu acords per treballar en un forn de vidre de Mataró (*AHCB*, 4-IX, 6). Vegeu també els treballs de Joan Giménez, Ramon Juncosa i Joan Francesc Clarianas. Sobre altres localitats, esmentem el document de 1548 a Sant Pere de Bigues sobre Francesc Granada (*ACA*, Reial Patrimoni, Mestre Racional, vol. 1.458) o els arrendaments del forn de vidre de Monistrol d'Anoia de 1562 i 1563 (*AHPB*, sig. 398/12, Lluís Rufet, *12 Manuale apprisarum contractuum et instrumentorum*, 1562; *AHPB*, sig. 398/14, Lluís Rufet, *14 manuale aprisarium contractorum et instrumentorum*, f. 68-69, 1563). Vegeu també Joan VALLS, «Els forns de vidre i els vidriers», *Vacarisses. Balcó de Montserrat*, 403-404 (març i abril, 2002).

qualitat hi havia també la idea d'impedir la interferència de nouvinguts que se situessin al marge de l'organització gremial.

Les primeres demandes al Consell de la ciutat per part dels esparters i vidriers per tal de disposar d'ordinacions són de l'any 1456.⁴⁰ El regent de la Vegueria i batlle de Barcelona donà ordre als consellers «per gran utilitat de la cosa pública e per posar en repòs e bon orde los officis dels sparters e vedriers» d'acceptar la Pia Almoina conjunta dels esparters i dels vidriers. Vidre i espart eren els materials que entraven en les garrafes i altres recipients; així, en la seva realització i venda necessitaven dels dos oficis.

Com veurem, el terme de vidriers no incloïa només els productors, és a dir, aquells que treballarien als forns de vidre, sinó també els qui el transformaven en part (vidriers de llum) o els que venien els objectes de vidre.

Tot seguit, s'encarregà a vuit prohoms, entre els quals es trobava el vidrier Francesc Gallart, l'elaboració de la normativa específica, que va anar-se delimitant mica en mica.

En aquestes primeres ordinacions s'establí que es poguessin reunir els confreres dels dos oficis sota l'advocació de sant Bernardí per tractar qüestions comunes; cada any, per la festa del sant, havien de triar quatre o sis representants per governar la Pia Almoina, una meitat havien de ser d'un ofici i l'altra de l'altre. Es marcava com i quan s'havia de retre comptes. Es fixaven quines proteccions s'asseguraven als agremiats i les multes que s'imposaven a qui no acomplia les diferents ordres. En relació als fets laborals, establiren que un aprenent no podia canviar de mestre si abans no havia acomplert el temps establert amb el primer o bé amb l'acceptació del primer mestre. Tots els qui fossin de dites arts o venedors d'aquelles, en nom d'ells o d'altres, haurien de pagar cada dissabte un diner a la caixa del gremi. Establiren també que a partir d'aquell moment els qui volguessin vendre o fer vendre vidre a Barcelona no ho poguessin fer sense haver abonat primer una quantitat –deu sous– a la caixa del gremi.⁴¹

Entretant, el 1457 el Consell dictà una prohibició per a la venda ambulat de vidre que, a la pràctica, era una forma de protecció d'aquells que tenien botiga o parada fixa a la ciutat.⁴²

Les ordinacions de 1470 insistien sobre diversos aspectes de la confraria dels esparters i vidriers i confirmaven el desig de mantenir la unió dels dos oficis i els tipus de confreres i les obligacions i drets d'aquests.⁴³

Les mesures de redreç de Ferran II suposaren noves intervencions en la normativa de la confraria. L'any 1481, s'establí l'alternança de càrrecs al gremi de vidriers i esparters al Consell de la ciutat.⁴⁴ El 1493, es feia repàs a les ordinacions anteriors i les renovaren.⁴⁵

Les relacions entre el poder i els vidriers s'ha de lligar amb el desig de consideració de la confraria de vidriers, que els dugué a integrar-se en el mateix govern quan la situació així ho permeté. Així, les disposicions d'Alfons el Magnànim sobre

40. *AHCB*, 1B-II, *Registre de deliberacions*, 11 (1456-1458), f. 6v i 9.

41. *AHCB*, 1B-II, *Registre de deliberacions*, 11 (1456-1458), f. 9, 67v i 68.

42. *AHCB*, 1B-IV, *Registre d'ordinacions*, 8 (1456-1462), f. 37v i 38.

43. *AHCB*, 1B-IV, *Registre d'ordinacions*, 9 (1463-1471), f. 172 a 173v.

44. *AHCB*, 1G, ms. 40, *Rúbrica d'ordinacions*, 1477, f. 242; i ms. 38, f. 193.

45. *ACA*, Cancelleria, reg. 3.552, f. 173-181.

el govern de la ciutat de Barcelona van fer possible un conseller vidrier l'any 1455.⁴⁶ Més tard, l'any 1511, en la insaculació per al Consell de Cent, un vidrier fou representant de l'estament dels menestrals al Consell.⁴⁷

Les darreres ordinacions de la confraria dels vidriers dins el segle XVI daten de 1559 i suposaren la separació dels vidriers i dels esparters. Aquestes ordinacions establíen que els vidriers estarien sota l'advocació de sant Miquel i tindrien capella a la seu de Barcelona. Establíen les reunions anuals i els serveis que s'havien de prestar als malalts, necessitats i morts del gremi i llurs famílies i es prohibia jurar en va. Es repetien les condicions establertes en les anteriors ordinacions i s'ampliaven alguns termes. Així, s'establí la multa de 50 sous per aquells mestres que acoïllissin un aprenent procedent d'un altre taller que no hagués acabat l'aprenentatge i no tingués el permís del mestre anterior. Es fixava l'aprenentatge mínim en quatre anys. Es prohibia parar obrador de llum i tenir botiga de vidre de llum si abans no s'havia estat quatre anys d'aprenent i s'havia examinat. L'examen l'havien de practicar els dos membres del gremi que el mateix gremi establís. El darrer que entrés a la confraria faria d'andador fins que n'hi hagués un de nou. Qui vulgués parar botiga de vidre de forn havia d'haver treballat en un forn de vidre a Catalunya o fora per quatre anys i pagar vint-i-cinc sous en qualitat d'entrada. Tots aquells que constessin al cadastre que venien vidre pels carrers de Barcelona i no fossin agremiats, ho podrien fer si demanaven llicència als prohoms de la confraria i pagaven l'entrada. Els requisits per accedir a la confraria serien, a partir d'aquell moment: haver fet aprenentatge, haver-se examinat i demostrat ser aptes i pagar l'entrada. Ningú que no hagués fet això no podria ja seguir treballant en el camp del vidre dins de la ciutat de Barcelona.⁴⁸

Quan es va fer la nova revisió de les ordinacions de la confraria dels vidriers, el 1659, el forn de vidre del pla d'en Llull ja havia deixat de funcionar.⁴⁹

Però entretant, hi va haver diversos problemes entre la confraria i el Consell de la ciutat. Així, el 1610, hi va haver una crida per renovar la confraria dels vidriers de Barcelona i les seves ordinacions i d'inhabilitació dels vidriers per desavinences amb els consellers de la Ciutat de Barcelona.⁵⁰

46. E. G. BRUNIQUER, *Rúbriques. Ceremonial dels Magnífics Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*, Barcelona, 1912-1916, vol. I, pàg. 40.

47. *AHCB*, 1B-II, *Registre de deliberacions*, 40 (1509-1511), f. 166-167.

48. *AHCB*, 1B-IV, *Registre d'ordinacions*, 23 (1595-1602), f. 1-4.

49. *AHCB*, 1B-IV, *Registre d'ordinacions*, 34 (1658-1663), f. 29-35.

50. *AHCB*, 1B-IV, *Registre d'ordinacions*, 25 (1608-15), ff. 59.

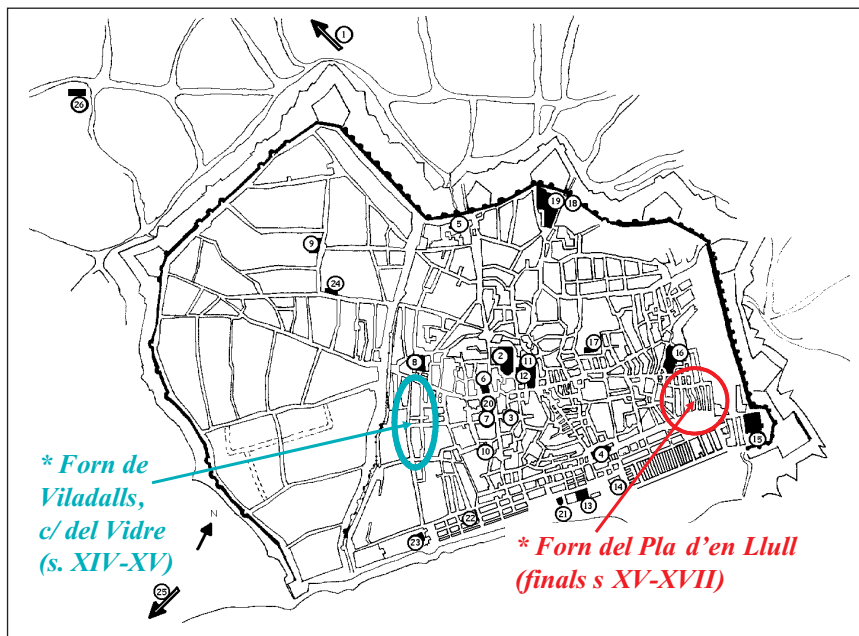

Figura 1. Localització dels forns de vidre a la ciutat de Barcelona.

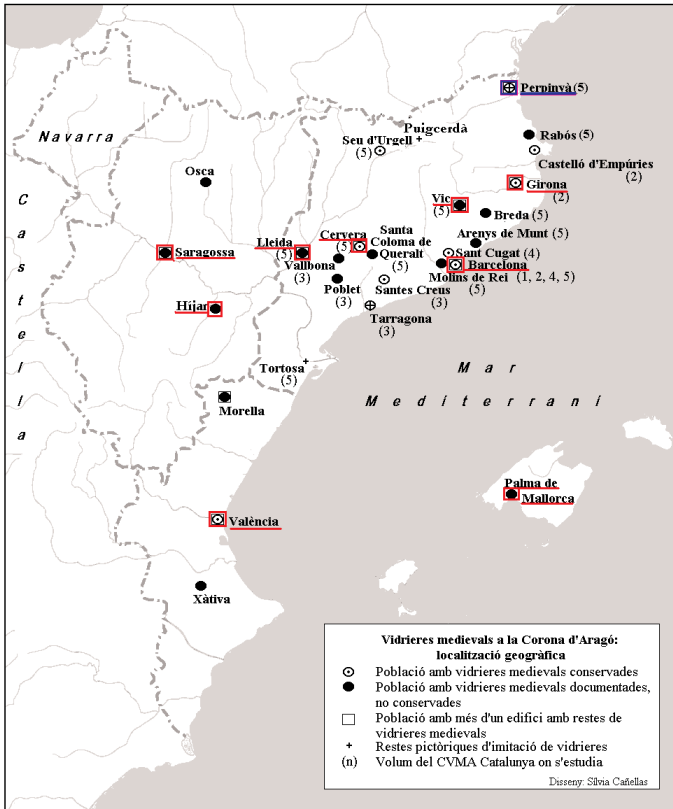

Figura 2. Vidrieres medievals a la Corona d'Aragó: localització geogràfica. En blau: Poblacions on es conserven restes de vidrieres a edificis civils. En vermell: Poblacions on s'han documentat edificis civils medievals amb vidrieres.

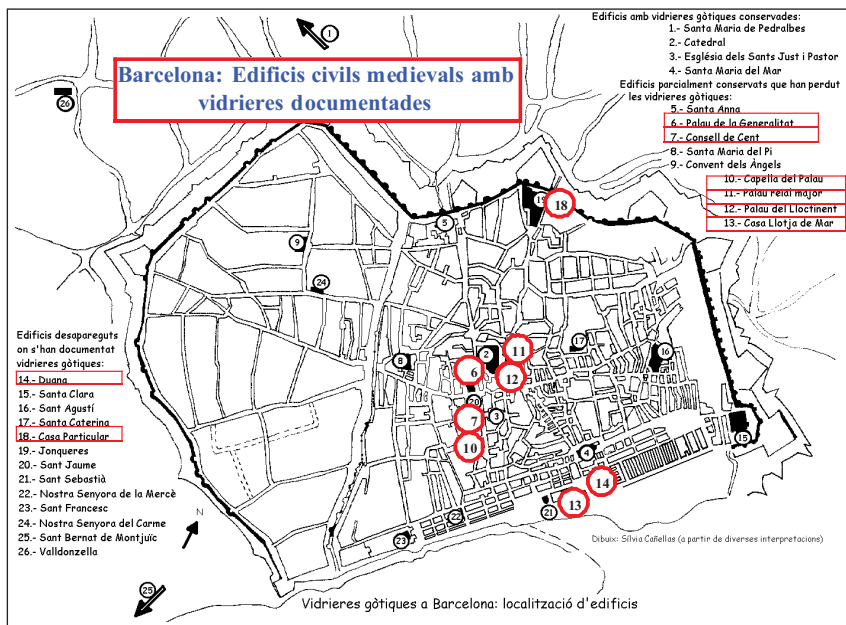

Figura 3. Barcelona: edificis civils amb vidrieres documentades.